

TANITMALAR

Milka Ivić, *Wege der Sprachwissenschaft*, übersetzt von Matthias Rammelmeyer, München, 1971, Max Hueber Verlag, 284 S. 8°

Yüzyılımızda, özellikle son çeyrek yüzyılda dilbilimi alanının ne ölçüde ilgi çektiği, bu alanda dünyada ne kadar çok yayım olduğu, dille ilgilenen herkese biliniyor. Bu yayımlar arasında, başlangıcından beri dilbilimi çalışmalarını ve bugün bu alanın çeşitli dallarında elde edilen ilerlemeleri tanıtan, özetleyenlerin sayısı da az değildir. Son yirmi yıl içinde çıkan bu türden kitaplar arasından, Eski Yunandan yüzyılımızın ortasına kadar çeşitli ülkelerdeki dil çalışmalarını, yapıtlarından uzun alıntılarla tanıttığı başlıca temsilcileri veren *Hans Arens*'inkini özellikle belirtmek gerekir (*Sprachwissenschaft, der Gang ihrer Entwicklung von der Antike bis zur Gegenwart*, Freiburg-München, 1955). *Maurice Leroy*'nın *Les grands courants de la linguistique moderne* (Bruxelles-Paris, 1967) adlı yapıtı da günümüzdeki çalışmaların yetkili bir kalemden çıkma özeti ve eleştirisidir.

Milka Ivić'in burada tanıtmak istediğimiz yapıtı bunlara benzemekle birlikte daha değişik nitelikler taşıyan ve dil uzmanlarına olduğu kadar dil konusuna istek duyan, eğilenlere de yararlı olabilecek bir çalışma ürünüdür. *Pravci u lingvistici* adını taşıyan Sırp-Hırvatça aslı 1963'te, *Trends in Linguistics* başlıklı İngilizcesi ise 1965'te yayımlanan kitabın burada ele aldığımız Almancası, yazarın da belirttiği gibi (s. 7) küçümsenmeyecek eklemelerle geliştirilmiş ve dilbiliminin 1968'e kadarki ilerlemelerini içerir duruma getirilmiştir. Kitap başlıca şu bölümlerden oluşuyor:

XIX. yüzyıldan önce dil araştırması (s. 9-26),

XIX. yüzyılda dil araştırması (s. 32-56),

XX. yüzyılda dil araştırması (s. 60-283).

Kitabın en geniş bölümü olan, *XX. yüzyılda dil araştırması* bahsinde yazar bir Giriş'ten sonra bilimin ve dilbiliminin yüzyılımızdaki gelişmesine değinmekte, önce, yapısal dilbilimi dışında kalan şu konulara yer vermektedir:

Dil coğrafyası, Fransız okulu, dilbiliminde estetik ülkücülük, ilerici Slav okulları, Marr'cılık, deneysel sesbilimi (s. 70-97).

Yapısal dilbimi bahsine ise *F. de Saussure*, Cenevre Okulu, *Trubetzkoy*'un fonolojik ilkeleri, Prag Dilbilimi Çevresi, *R. Jacobson*'un ikililiği, ses değişiminin yapısal yorumu, Amerikan dilbilimi, Kopenhag Okulu (s. 102-163) konuları incelenmiştir. Yazar bunlardan sonra lojistik, belirtibilimi (*sémiologie*), anlambilimi, sözdizimi ve üretimsel yöntem, matematik dilbilimi, istatistik dilbilimi, bildirişme teorisi, makineli çeviri, çizgisel olmayan tipin cebirsel dilbilimi, Yeni -*Firth*'çülerin dilbilimi, kapsamı temel alan dilbilimi ve dilbilgisi konularını işlemiş (s. 173-256), geniş bir konu ve ad dizinine de yer vermiştir (s. 261-282).

Kitap, dilbilimi ve onunla ilgili alanların sorunları için yalnızca, yetkili bir uzmanın özetlemeleri olarak değil, her konuda varılan aşamaları kolay anlaşılır bir dille, değerlendirme süzgecinden geçiren bir inceleme ürünü olarak da ilgi çekmektedir. Yazarın dilbilimindeki gelişmeleri ve yayımları, bu arada Amerikan dilbilimini iyi izlediği, çalışmalarını ayrıntılarına değin iyi tanıdığı görülüyor. Bn. *Ivić*'in yapıtı, her bahsin sonunda konu ile ilgili ve eleştirili bir kaynakça ile donatılmıştır. Örneğin *makineli çeviri* bahsinden (s. 223-226) sonra verilen 4 sayfalık eleştirili kaynakça, Rusyadakileri de içine almak üzere, dünyadaki bütün çalışmaları kapsamaktadır.

Kitabı okuduktan sonra akla ilk gelen, bu kadar çok yayımı tanıyan, gözden geçiren bir yazarın neden her paragrafı biraz daha genişletmediği, konuları neden biraz daha derinliğine işleme yoluna gitmediğidir. Gerçekten, aynı gerçeklerle, daha derinliğe inen bir kitap rahatlıkla yazılabilirdi. Ayrıca, kimi konuların seçimindeki ölçü de eleştirilebilir, sanıyoruz. Örneğin *F. de Saussure*'ün dilbilimine katkılarını 6,5 sayfa içinde özetleyen yazar, bilginin yetişme ortamına, bilgin üzerinde etkili olan kişilere, onun ilk bilimsel çalışmalarına bu çerçevede içinde yer vermiş, Cours adlı yapıtından söz ederken Saussure'ün, dil öğeleriyle satranç oyunundaki taşların görevleri arasındaki karşılaştırmasından uzun uzadıya söz etmiş, buna karşılık, kuramında önemli yer tutan *belirten/belirtilen/belirti* ilkesiyle *eşzamanlılık/ardzamanlılık* ayrımına birer paragrafta, kısaca değinmekle yetinmiştir (§ 255 ve 260).

Wilhelm von Humboldt'un temel görüşünden, dilin iç yapısı kavramından esinlenerek Almanya'da 1950 yıllarında oluşan yeni akım (*inhaltsbezogene Sprachwissenschaft*) Bn. *Ivić*'in kitabında genellikle iyi özetlenmişse de (§ 520-524) bu akım içinde *L. Weisgerber*'in yerinin, yazarın belirttiğinden daha önemli olduğu görüşünde bulunduğumuzu da eklemeliyiz.

Bütün bunlara karşın, yorucu bir çalışma ürünü olan kitabı dilbilimcilere ve bu alanda öğrenim görenlere salık vermek isteriz.

D. AKSAN

John Lyons, Einführung in die moderne Linguistik, zweite, durchgesehene Auflage, München, 1972, Verlag C. H. Beck, XX+1+538 S. 8°

Günümüzdeki teorik dilbilimi konularının büyük bir bölümünü, özellikle Anglosakson bilim adamlarının çalışmalarını içine alan bu geniş kapsamlı kitabın İngilizcesi *Introduction to Theoretical Linguistics* adı altında 1968'de yayımlanmıştı (Cambridge University Press). Yazar Önsöz'de (s. V) yapıtın daha çok dilbilimi ve ilgili alanların öğrencileri için yazılmış olmakla birlikte, dilbilimine ilgi duyan kimselere de yararlı olabileceği kanısında bulunduğunu belirtiyor. Bizim buna eklemek istediğimiz, bu geniş çerçeveli ve bir otorite elinden çıkma olduğunu hemen belli eden çalışma ürününün son yirmi yılda yayımlanan önemli kaynaklardan biri ve değerli bir baş vurma kitabı olduğudur. Kitap şu ana bölümlerden oluşmaktadır:

1. Dilbilimi: Dilin tam bilimsel incelenmesi (s. 1-52).
2. Dilin yapısı (genel kuruluşu) (s. 55-100),
3. Dilin sesleri (s. 102-135),
4. Dilbilgisi: Genel ilkeleri (s. 136-172),
5. Dilbilgisi birimleri (s. 173-211),
6. Dilbilgisinin kuruluşu (s. 212-270).
7. Dilbilgisi kategorileri (s. 274-338).
8. Dilbilgisi görevleri (s. 340-405).
9. Anlambilimi: Genel ilkeleri (s. 409-451),
10. Anlambilimsel yapı (s. 453-492).

Notlar ve dizinler dışında, kitapta geniş bir kaynakçaya da yer verilmiştir (s. 503-521).

Ana çizgileri yukarıda gösterilen çerçeve içinde her konu bütün ayrıntılarıyla ve değişik görüşleri yansıtır biçimde ele alınmıştır. Örneğin Dilbilgisi Birimleri bölümünde bir Giriş'ten sonra Tümce bahsi işlenmiş, bu bahiste Bloomfield'in tümce tanımı, "türeme tümceler", "eksik tümceler", tümcenin

iki anlamı, klişeler, değişik tümce türleri, fonolojik ölçütler incelenmiştir. Aynı bölüm içindeki Morfem bahsinde sözcük ve morfem, sözcüklerin bölünebilirliği, temsil edici birim olarak morfem, morfem ve morf, allomorf, yalınlayan, bağlantılı ve bükümlü diller, bağlantılı dil örneği olarak Türkçe, bükümlü dil örneği olarak Latince, ideal tiplerin olmayışı, teori ve uygulama arasındaki tutarsızlık konularına yer vermiştir. Dilbilgisi Birimleri bölümünün Sözcük bahsi de burada ayrıntısına inemeyeceğimiz bütün incelikleriyle işlenmiş bulunmaktadır.

Kitapta en geniş yer alan konular anlambilimiyle ilgili olanlardır. Buna karşılık, dilin toplumla, gerçekte ve kültürle olan bağlılığı kısaca gözden geçirilmiş, bu konuda dilbilimine önemli katkısı olan Amerikalı bilgin *B. L. Whorf*'tan, ancak bir yerde, o da dolaylı olarak söz edilmiştir. Kaynakçada anlambilimi ile ilgili çok geniş bir yayım listesine rastlanmakla birlikte gerek kaynakçada, gerekse kitapta, bu alanda önemli bir kaynak olan *V. A. Zvegintsev*'in yapıtına da rastlanmamaktadır.

John Lyons, Dilin Sesleri bölümünün Fonoloji bahsinde (3.3 konu) fonemlerin özellikleri ile fonem konusundaki değişik akım ve görüşler üzerinde dururken Türkçenin ünlülerine ve Türkçedeki ünlü uyumuna geniş yer vermiştir (3.3.13. konu). *Firth* ve arkadaşlarının *prosodic analysis* adıyla anılan sesbilimi akımı üzerinde duran bilgin, gerek bu akımın ilkelerinin iyi anlaşılması, gerekse ünlü uyumu olayının belirgin örneklerini verebilmek için önce Türkçedeki ünlüleri betimleme yoluna gitmiştir. Birtakım çekimli sözcüklerde ünlü uyumunun görünümünü inceleyen yazar, dilimizde ünlü uyumu sonucunda fonemler bakımından ortaya çıkan özellikleri formüllerle göstermiştir (s. 132-133). Dilbilgisi birimleri üzerinde dururken de (5.3.7. konu) yazar her morf'un bir morfemi temsil ettiği bağlantılı dillerin ideal bir örneği olarak Türkçeyi seçmiştir. Türkçedeki biçim öğelerinin özelliklerini inceleyen *Lyons*, dilimizdeki morfemlerin kolay bölünebilirliğine ilgiyi çekmektedir (örneğin *ev-ler-i [n]-den* sözcüğünde olduğu gibi).

Hiç kuşku yoktur ki, böyle geniş kapsamlı, çok çeşitli konuların ele alındığı bir yapıtta değinilecek, eleştirilecek birçok nokta bulunabilir. Ancak, birikisine yukarıda değindiğimiz bu gibi noktalar kitabın değerini gölgelendirmemekte, her dilbilimcinin yararlanabileceği kaynak kitaplardan biri karşısında olduğumuz izlenimini değiştirmemektedir.

D. AKSAN